

ΠΑΡ 17

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

ΟΥΧΙ

ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ

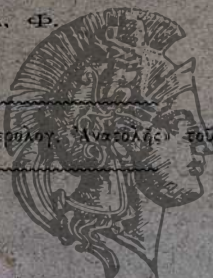
ΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Δ. Φ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

(Ανατύπωση ἐκ τοῦ «Περὶ τοῦ «Κλυταίμνης» τοῦ 1886)

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ι. ΠΑΛΛΑΜΑΡΗ,

Μεγάλη δόδος τοῦ Πέραν, ἀριθ. 403.

1885.

1266.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ

ORXI

ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ

УПО

ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

 Δ, Φ

Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ «Ἡμερολογ. Ἀνατολῆς» τοῦ 1886.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ι. ΠΑΛΛΑΜΑΡΗ,

Μεγάλη ὁδὸς τοῦ Πέραν, ἀριθ. 403.

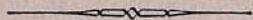
1885.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΠΕΡΙ ΚΛΥΤΑΙΜ(Ν)ΗΣΤΡΑΣ.

I

Δημιουργήσας πρὸ δύο ἐτῶν ἐκ θαυμαστῆς τύχης ζήτημα περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀγαμέμνονος οὐδέποτε ἠλπίζον ὅτι ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἔμελλε καὶ νὰ λυθῇ, βεβαιουμένου ὅτι ἡ ἔνδοξος γυνὴ ὠνομάζετο ἄλλως ἢ ὅπως πάντες ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἐτῶν συνειθίσταμεν νὰ ὀνομάζωμεν αὐτὴν ἐν τῷ σχολείῳ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Ἀπὸ αἰώνων, τίς οἶδε πόσων, ἐπεκράτει ἡ κλήσις Κλυταίμνηστρα, μέχρις οὗ τύχη «θαυμάσαι ἀξία», κατὰ Σοφοκλέα εἰπεῖν, προὔξενησέ μοι τὸν φόβον μὴ «ἡ γυνὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος πρὸ αἰώνων πολλῶν ἀποβαλοῦσα βίᾳ καὶ βασιλείαν καὶ ζωὴν καὶ ἄλλα ἀγαθὰ ὀφείλῃ νῦν, μετὰ τρεῖς ἐτῶν χιλιᾶδας, νὰ ἀποβάλῃ καὶ ἔν γράμμα μένουσα Κλυταίμνηστρα». Ὁ φόβος μου ἔκτοτε μετεδλήθη εἰς πίστιν, ἐν τοῖς ἐπομένοις δὲ ἐπιχειρῶ νὰ πείσω καὶ ἐκείνους τοὺς ἀναγνώστας ὅσοι δὲν ἔχουσιν ἐκ προορίων ἀπόφασιν νὰ μὴ πεισθῶσιν.

II.

Τὴν πρώτην ἀφορμὴν εἰς τὸ ζήτημα ἔδωκεν ἡ λαμπρὰ Λαυρεντιακὴ βιβλιοθήκη ἐν Φλωρεντίᾳ ἔνθα πρὸ τριῶν ἐτῶν διέτριβον

χάριν τῆς ὑγείας. Ὅδοῦ πέρεργον ἀνεγίνωσκον καὶ ἄλλα μὲν χειρόγραφα μάλιστα δὲ τὸ πολὺτιμον καὶ ἀρχαιοτάτον τοῦ Σοφοκλέους τὸ ἀποκείμενον ἐν τῷ 32ῳ ἀναλογεῖω ὑπ' ἀρ. 9 (Plut. XXXII, 9) καὶ ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν διὰ τοῦ LA ἢ διὰ μόνου τοῦ L (= Laurentianus) συνήθως σημεινόμενον περιγράφεται ὁ κῶδιξ διὰ μακρῶν μὲν ἀλλ' ἀνεπαρκῶς καὶ οὐχὶ μετὰ τῆς δεούσης ἀκριθείας ὑπὸ τοῦ Bandini ἐν σελ. 131-134 τοῦ δευτέρου τόμου τοῦ καταλόγου τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων, ἀνήκει δὲ εἰς τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα, εἰ καὶ ὁ πολὺς Cobet ἐν τῷ βιβλίῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ «de arte interpr.» ἐν σελ. 103 ἀνάγει αὐτὸν εἰς τὸν δέκατον· ἔχει 264 φύλλα ὧν τὰ τελευταῖα 146 φέρουσι γεγραμμένα τὰ δράματα τοῦ Αἰσχύλου καὶ τὰ Ἀργοναυτικά Ἀπολλωνίου τοῦ Ροδίου.

Ἰδὼν εὐθὺς κατὰ τῶν πρώτων φύλλων τὴν ἀνάγνωσιν ὅτι τὸ χειρόγραφον κακῶς εἶχον ἀναγνώσῃ οἱ μέχρι τοῦ χρόνου ἐκείνου ἐκδότηι Elmsley (1820), Wolf, Dübner (1858) καὶ Campbell (1879) ἐπεχείρησα νὰ συντάξω νέαν ἀκριθεῖ αὐτοῦ ἀντιβολὴν ἐν τε τῷ κειμένῳ τῶν δραμάτων καὶ ἐν τῷ τῶν ἀρχαίων σχολίων τῶν προσγεγραμμένων ἐν ταῖς ὥαις (marginalia) τοῖς ἡδονατοῖς λ. χ. νὰ φαντασθῇ ὅτι ἐν Αἴαντ. στ. 178 ὁ L δὲν ἔχει ἐλ α φ Η β ο λ ί α ι ς, ἀλλ', ὥς ὁ Dindorff εἶχεν ἀποκαταστήσῃ κατ' εἰκασίαν, ἐλ α φ Α β ο λ ί α ι ς καὶ ἐν στ. 1098 οὐχὶ τὸν ἄνδρ', ὥς πάντες οἱ ἐκδότηι παραδίδουσιν, ἀλλὰ τόνδ' ἄνδρ' (πρβλ. στ. 1047 τόνδε τὸν νεκρόν, 1061, 1090, 1103, 1109, 1126, 1128, 1140, 1169, 1176, 1185, 1280, 1319, 1332 τὸν ἄνδρα τόνδε, 1355, 1378, 1385.) καὶ ἐν στ. 1109 οὐχὶ ἐς ταφὰς ἀλλ' εἰς ταφάς;

Μεῖζονα καὶ πλείονα ἦσαν τὰ κακὰ τῶν ἐκδοτῶν ἀναγνώσματα ἐν τοῖς σχολίοις ἅτινα μετὰ τὸν Dübner οὐδεὶς ἄλλος εἶχεν ἐκ νέου ἀντιβάλῃ, περὶ αὐτῶν δὲ καὶ ἔγραψα διὰ μακρῶν ἐν τῇ πραγματείᾳ τῇ ἐπιγραφομένῃ «codex Laurentianus von Sophokles und eine neue Kollation im Scholientexte» τῇ καταχωρισθείᾳ ἐν σελ. 403—440 τοῦ 13ου ἀναπληρωτικοῦ τόμου τῶν «χρονικῶν τῆς κλασικῆς φιλολογίας» (Supplementband der Jahrbücher für classische Philologie) τῆς Λιψίας καὶ ἀνατυπωθείᾳ καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει (besonderer Abdruck). Ἡ ἀνάγνωσις

καὶ ἀντιβολὴ τοῦ ἐξ 118 φύλλων συγκειμένου χειρογράφου τοῦ Σοφοκλέους εἶχε προχωρήσῃ μέχρι τοῦ φύλλου 97α ὅτε ἐν φ. 97β ἐνέτυχον τῷ εἰς Οἶδ. ἐπὶ Κολ. στ. 71 σχολίῳ τῷδε: «ἡ καταρ-
τύσων μόλοι: παρσκευάσων, εὐτρεπίσων. Ὅμηρος ἡρτύναντο
δ' ἐρετρὰ (δ 782) καὶ Κλυταιμνήστρα δόλον ἤρτυε
(λ 439)», ἐπιστήσας δὲ μᾶλλον τὴν προσοχὴν εὗρον ὅτι ὁ κωδὶξ
εἶχε Κλυταιμνήστρα. Περιεργία τῆς στιγμῆς ἐκείνης προσγε-
νομένη μοι ἐξ ὑπονοίας, ἥς τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν οὐδ' ἐγὼ ἐνθυ-
μοῦμαι πλέον, μὲ ἐκίνησε νὰ ἀνεύρω καὶ ἐν τοῖς προαναγνωσθεῖσιν
96 φύλλοις τὰ χωρία πάντα ἐν οἷς φέρεται τὸ ὄνομα, ἀνευρῶν
δὲ καὶ ἐπαναγνοὺς αὐτὰ εὗρον ὅτι πανταχοῦ τοῦ κώδικος κεῖται
γεγραμμένον Κλυταιμνήστρα. Ἰδοὺ τὰ χωρία κατὰ τὴν ἐν τῷ
χειρογράφῳ τάξιν:

Φύλλ.	18α.	Ἡλέκτρ.	σχ.	εἰς	στ.	95.	(Elmsl. ἐκδ. σελ. 313) δῖς.
»	19α.	»	»	»	»	206. (»	» 318).
»	19β.	»	»	»	»	213. (»	» »).
»	20α.	»	»	»	»	300. (»	» 322).
»	20β.	»	»	»	»	312. (»	» 9).
»	21β.	»	»	»	»	411. (»	» 325).
»	»	»	»	»	»	445. (»	» 326).
»	22α.	»	»	»	»	493. (»	» 328) δῖς.
»	»	»	»	»	»	495. (»	» »).
»	22β.	»	»	»	»	539. (»	» 329).
»	23β.	»	»	»	»	610. (»	» 331).
»	»	»	»	»	»	622. (»	» »).
»	28α.	»	»	»	»	1058. (»	» 343) δῖς.
»	»	»	»	»	»	1065. (»	» »).
»	»	»	»	»	»	1069. (»	» »).
»	»	»	»	»	»	1070. (»	» »).
»	28β.	»	»	»	»	1080. (»	» 344).
»	29α.	»	»	»	»	1146. (»	» 345).
»	29β.	»	»	»	»	1178. (»	» 346).
»	30α.	»	»	»	»	1239. (»	» »).
»	»	»	»	»	»	1243. (»	» »).
»	31β.	»	»	»	»	1384. (»	» 349) δῖς.

Φύλλ. 316. Ἡλέκτρ. σχ. εἰς στ. 1389. (Elmsl. ἐκδ. σελ. 349).

» 32α. » » 1404. (» » 350).

» » » » 1428. (» » »).

» » » » 1434. (» » »).

» 326. » » 1458. (» » 351).

» 72α. Τραχ. » 639. (» » 174).

» 976. Οἶδ. Κολ. » 71. (» » 45).

Ἐν τῷ κειμένῳ τῶν δραμάτων αὐτῶν τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ μόνον δῖς, ἐν Ἡλέκτρ. στ. 1368 καὶ 1473.

Μνημονεύσας ἐν τῇ ἀντιβολῇ ἐν σελ. 435 — 436 τὸ πρῶγμα παρετήρουν ὅτι πρὸς ἐξακρίδωσιν αὐτοῦ ἀνάγκη ἐπιμελοῦς τῶν χειρογράφων ἐρεῦνης καὶ παρέθετον χωρίον τι τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ, περὶ οὗ κατωτέρω, παραβάλλων καὶ τὰ ὀνόματα Κλυτομήδης, Κλυτομήστωρ (Πολυμήστωρ) τὴν περαιτέρω ζήτησιν ἀνέβαλλον εἰς δευτέρας προτιδᾷ.

Εἶνε ἡ γραφή Κλυτομήστωρ ἐν τῷ Σοφοκλείῳ κώδικι σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως ἢ ἔχει λόγον τινὰ καὶ τίνα;

Ὅτι δὲν δύναται εἰς ἀπλὴν εὐχὴν νὰ αποδοθῇ, μάλιστα ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν χωρίων (33 τῶν σχολίων καὶ 2 τῶν δραμάτων) ἐν οἷς ἀπαντᾷ. Εἰς τὰ 35 αὐτὰ χωρία ὡς ἐπίκουροι προσήλθον νῦν 37 ἄλλα ἐκ τοῦ κειμένου τῶν δραμάτων τοῦ Αἰσχύλου καὶ τῶν εἰς αὐτὰ σχολίων, ὅπως ἐξεδόθησαν πρὸ ὀλίγου ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς φιλόλογου Ν. Wecklein. Τὴν νέαν ἀντιβολὴν τοῦ ἐν τῷ L Αἰσχυλείου κειμένου συνέταξεν ὁ γνωστὸς ἐν Φλωρεντίᾳ παλαιογράφος Ἰερώνυμος Vitelli χάριν τῆς ἐκδόσεως τοῦ Wecklein τῆς ἐπιγραφομένης: «Aeschyli fabulae cum lectionibus et scholiis codicis Medicei... ab H. Vitelli denuo collatis, Berolini 1885» (ἐν δυσὶ τόμοις). Ἰδοὺ τὰ 37 χωρία:

Αἰσχύλ. Ἀγαμέμν. στ. 84, 270, 276, 590. Χοηφόρ. 881. Εὐμεν. 116.

Υπόθ. Ἀγαμέμν. πεντάκις. Εὐμενίδ. ἀπαξ.

Σχόλ. εἰς Ἀγαμ. στ. 31, 1098, 1105. Χοηφόρ. 22, 35, 82, 303, 383, 417, 439 (δῖς), 459, 462, 541, 598, 621, 632, 828, 834, 877, 954. Εὐμεν. 94, 104, 362, 641.

Ὁ Wecklein ἀναγνούς ὅσα περὶ τοῦ ὀνόματος εἶχον γράφῃ ἐν

τῇ «Νέα Ἡμέρα» τῆς Τεργέστης ἐν ἀρ. 487 τῆς 12ης Ἀπριλ. 1884 ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ «προσαρτήματι» (Beilage) τῆς Βερολινεῖς «φιλολογικῆς ἐφημερίδος» (Philologische Wochenschrift) ἐν ἀρ. 31 καὶ 32 τῆς 2ας Αὐγούστου 1884 δῆλωσιν ἐν ᾗ ἀποδέχεται μετὰ χαρὰς τὰ ἐμὰ πορίσματα ὁμολογῶν ὅτι τὴν γραφὴν Κλυταιμῆστραν εἶχε φυλάξῃ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Αἰσχύλου διὰ τὸν λόγον ὅτι πανταχοῦ τοῦ κώδικος φέρεται οὕτω τὸ ὄνομα γεγραμμένον, τ. ἔ. ἄνευ τοῦ ν.

Ἡ γραφὴ κατὰ ταῦτα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ὑποληφθῇ ὡς ἀπλοῦν σύμπτωμα ἢ σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως τοῦ κώδικος οὗ 72 χωρὶα φέρουσι Κλυταιμῆστρα· ὅτι δὲ οὐδὲ ἰδιοτροπία τις παράδοξος εἶνε θὰ μαρτυρήσῃσι τὰ ἐξῆς.

Πῶς ἐτυμολογοῦσιν οἱ καθ' ἡμᾶς φιλόλογοι τὸ ὄνομα κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε κρατοῦσαν ἐκπορὰν Κλυταιμῆστρα; Ὁ ἡμέτερος Γ. Ν. Τσερέπης ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ τῷ ἐπιγραφομένῳ «τὰ σύνθετα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης» ἐν σελ. 91ῃ γράφει τὰδε: «Κλυταιμῆστρον δὲ ἢ παράγουσιν ἐκ τοῦ κλυταίος ἐπιθέτου, ὅπερ ὅμως δὲν ὑπάρχει, κατὰ τὸ κραταί-λεως, κραταί-πεδον κ.τ.λ. (τῆς Δ' κλάσεως) ἢ θεωροῦσι τὸ κλυταί-αὐτοῦ τοπικὴν πτώσιν ἐπιρρηματικῶς ἐκλαμβανομένην κατὰ τὸ μεσαι-(πόλιος), πρβ. καὶ δημοσίᾳ, ἐτέρῃ, ἡσυχῇ (ἡσυχαι-τερος), ἰδίᾳ (ἰδιαι-τερος), καινῇ, λάθρῃ, πεζῇ. Ἡ πρώτη ἐρμηνεία τοῦ Pott, ἡ δευτέρα Weissenborn (σελ. 7) [«die Zusammensetzung der Nomina und der Compositions vocal bei Homer», Mühlhausen 1870]. Εἰς τὴν τελευταίαν κάπως κλίνει καὶ ὁ Rödiger (σελ. 83) [«de priorum membrorum in nominibus graecis compositis conformatione finali commentatio», Lipsiae 1866]. Ἡμεῖς ἐκ τοῦ κλυταίος τοῦ Pott δυνάμεθα κάλλιον νὰ ἐξηγήσωμεν τὸ ὄνομα—ἢ ἔχουσα κλυταῖον—κλυτὸν μνηστῆρα, ἀλλὰ τὴν ἐπιρρηματικὴν σημασίαν τοῦ κλυταί-κατὰ Weissenborn, ἀν μὴ τὸ δεύτερον συνθετικὸν ἐκληφθῇ ῥηματικόν, ὅπερ δύσκολον, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν (πρβ. καὶ Fedde σελ. 19 [«ueber Wortzusammensetzung in Homer», Breslau 1871] καὶ Clemm de compositis σημ. 212). Καὶ ὁ Clemm (Stud. VII, 31) ἐκ τοῦ κλυταίος κατὰ τὴν τετάρτην κλάσιν

παράγει αὐτό, ἂν καὶ τὸ ὄνομα κατ' αὐτὸν εἶνε ἀκόμῃ σκοτεινόν. Ὁ δὲ Zacher (39) [*«de prioris nominum compositorum graecorum partis formatione»*, Halis Saxonum 1873] λέγει ὅτι οὐδὲν σαφές ἐστὶν αὐτῷ περὶ τῆς λέξεως.

Εἰς τοῦ Τσερέπη τὰ σημειώματα ταῦτα προστεθείσθω ὅτι ὁ Seiler ἐν τῇ ἐκδόμῃ ἐκδίδει τοῦ Ὀμητικοῦ αὐτοῦ λεξικοῦ ἐν σελ. 358 ὑποσημειοῦται: «*man deutet (=ἐρμηνεύουσι) κλυτὴ μνήστρια*, vgl. Savelsb. Dig. p. 21».

Τῷ βιβλίῳ τοῦ Savelsberg δὲν ἐνέτυχον, ἀγνοῶ δὲ ἂν καὶ ἄλλος τις ἔγραψε περὶ τῆς Κλυταιμνήστρας· δῆλον ὅμως ὅτι πάντες οἱ ἐτυμολογήσαντες ἔλαβον, τὸ δὴ λεγόμενον, τὴν Νεφέλην ἀντὶ τῆς Ἥρας κατ' οὐδὲν αὐτοὶ τοῦ πάλαι Ἰξίονος εὐτυχέστεροι· δύο μόνοι, ὁ Clemm καὶ ὁ Zacher ὁμολογοῦσιν ὅτι οὐδὲν σαφές αὐτοῖς περὶ τῆς λέξεως, ἡ δ' ὁμολογία αὕτη εἶνε τὸ μόνον ἄξιον λόγου ἐν τοῖς παρατεθείαι, διότι ἡ γυνὴ δὲν ὠνομάζετο Κλυταιμνήστρα ἀλλὰ Κλυταιμήστρα.

Τί δὲ νομίζουσιν οἱ ἀρχαῖοι γραμματικοὶ περὶ τοῦ ὀνόματος; Ἄπορον πῶς τοσοῦτοι νεώτεροι γράψαντες περὶ αὐτοῦ παρεῖδον τὸ χωρίον τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ ἐν σελ. 521,18: «Κλυταιμνήστρα: παρὰ τὸ κλυτὸν, ὃ σημαίνει τὸ ἐνδοξον, καὶ τὸ μῆδω τὸ φροντίζω γίνεται Κλυτομήστρα τουτέστιν ἡ ἐνδοξα φροντίζουσα, τροπῇ τοῦ ο εἰς α καὶ προσθέσει τοῦ ι γίνεται Κλυταιμνήστρα» (πρβλ. 461,30). Κατὰ ταῦτα ἡ λέξις εἶνε Κλυταιμήστρα καὶ οὐχὶ Κλυταιμνήστρα· ἀλλὰ πῶς ὁ γραμματικὸς γράφει Κλυταιμνήστρα; ἐγὼ φοβοῦμαι ὅτι ὁ κωδῆξ τοῦ μεγάλου ἐτυμολογικοῦ ἐν τε τῷ παρατεθέντι ἐτυμολογήματι καὶ ἐν τῷ λήμματι ἔχει Κλυταιμήστρα, οἱ δὲ ἐκδίδται παραγόμενοι ἐκ τῆς συνθηρίας προσέθηκαν ἀφ' ἑαυτῶν τὸ ν, ὅπως καὶ οἱ ἐκδίδται τοῦ Σοφοκλέους· περιττὸν νῦν νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ σημεῖωμα τοῦ Sylburg: «τροπῇ τοῦ ο εἰς α etc.» *Melius fortasse τροπῇ τοῦ ο εἰς αι καὶ προσθέσει τοῦ ν*. *Alioqui enim a μνήσασθαι facienda erit derivatio*» εἶνε, τὸ δὴ λεγόμενον, συκίνη ἐπικουρία, ἀναγκασίον δὲ νὰ παρατηρηθῇ ὅτι ἄλλα ἀνάλογα ὀνόματα ἔχομεν τὰ Κλυτομήδης καὶ Πολυμήστωρ.

Τὸ ὄνομα εἶνε σύνθετον ἐκ τοῦ κλυτὰ καὶ μῆδεσθαι, ἡ

Κλυταιμῆστρα δὲ σημαίνει τὴν «κλυτὰ μηδομένην», τὴν «Bertrada, d. h. die durch ihren Rath od. ihre Klugheit glänzende» («ἡ τεθυλημένη ἐπὶ τῇ πονηρίᾳ»), ὡς γράφει ὁ Pape ἐν τῷ λεξικῷ οἰσνεὶ προμαντεύμενος ὅτι πρὸς τὴν ἑρμηνείαν αὐτοῦ ἐμελλέ ποτε νὰ συμφωνήσῃ καὶ ἡ ἀληθὴς τοῦ ὀνόματος ἐκφορά. Ἐπέρχεται δὲ παντὶ ἡ ἀληθὴς ἐτυμολογία τοσούτῳ εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον ὅσῳ πλεῖον ἐνθυμεῖται τὰ περὶ τῆς ἐνδόξου βασιλείσσης μυθολογηθέντα ὑπὸ τῶν ποιητῶν· ὁ Ὅμηρος ἀποκαλεῖ αὐτὴν δολόμητιν ἐν Ὀδυσσ. λ 422 :

Κασσάνδρης τὴν κτεῖνε Κλυταιμῆστρην δολόμητις,
ἐν δὲ στ. 439 λέγει :

σοὶ δὲ Κλυταιμῆστρην δόλον ἤρτυε τηλόθ' ἔοντι
(ἀπαξάπασαι αἱ ἐκδόσεις ἔχουσι Κλυταιμῆστρην κατὰ τὴν κακὴν τῶν ἐκδοτῶν ἀνάγνωσιν ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς κώδιξιν) ὁ Αἰσχύλος ἐν Ἀγαμέμν. στ. 1426 μεγαλόμητιν :

μεγαλόμητις ἐν
περίφρονά δ' ἔλασσε,

ὁ δὲ Σοφοκλῆς, δοῦς καὶ ὄραμα Κλυταιμῆστραν ἐπείσσε (Nauck ἀποσπᾶσμ. τραγ. σελ. 161), ἐν Ἠλέκτρ. στ. 124 δολεράν :

τὸν πάλαι ἐκ δολεράς ἀθεύατα
μητρὸς ἄλόντ' ἀπάταις Ἀγαμέμνονα.

Πρόσθετες ὅτι ὁ μὲν Ὀρέστης ἐν Αἰσχ. Χορη. στ. 989 λέγει περὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὅτι «ἐμήσατο (—μῆστρα) ἐπ' ἀνδρὶ (τῷ Ἀγαμέμνονι) στύγος» ἡ δὲ Ἠλέκτρα ἐν τῇ φερωνύμῳ τοῦ Σοφοκλέους τραγωδίᾳ ἐν στ. 279 :

πατέρα τὸν ἄμὸν ἐκ δόλου κατέκτανεν.

Εὐστόχως δὲ καὶ ὁ Wecklein ἐν τῇ μνημονευθείσῃ αὐτοῦ δηλώσει ἀνευρίσκει ἐν τῷ στίχῳ 11φ τοῦ Αἰσχυλείου Ἀγαμέμνονος :

ὣδε γὰρ κρατεῖ
γυναικὸς ἀνδρόβουλον ἐλπίζον κέαρ

ἐτυμολογικὸν ὑπαινιγμὸν (Anspielung) εἰς τὴν Κλυταιμῆστραν.

Κατ' ἐμὲ οὐδεμία ἀμφισβηλία ὅτι καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων τὰ παλαιὰ χειρόγραφα, ἂν προσηκόντως ἐξετασθῶσι καὶ

ἀκριβῶς ἀναγνωσθῶσι, θὰ μαρτυρήσωσιν ὅτι Κλυταιμῆστρα εἶνε ἡ πρώτη καὶ ἀληθὴς τοῦ ὀνόματος μορφή· εἶπον τὰ παλαιὰ χειρόγραφα, διότι οὐδαμῶς λανθάνει με ὅτι ἐν τοῖς νεωτέροις ἀπαντᾷ ἡ μετὰ τοῦ ν γραφή, τ. ἔ. Κλυταιμνήστρα, παραδείγματα δὲ ἀρκούμαι νὰ μνημονεύσω τὰ ἐξῆς ἐκ τῶν αἰῶνων 16ου, 15ου καὶ 14ου. Ἐν τῷ Εὐριπίδειῳ κώδικι τῆς ἐν Ἀθήναις ἐθνικῆς βιβλιοθήκης καὶ ἐν τῷ τῆς Θεσσαλονίκης (περὶ οὗ ἱκανὰ ἔγραψα ἐν τῷ «Ἀθηναίῳ» ἐν τόμ. ι' σελ. 286—309) τοῦ 16ου αἰῶνος ἀνέγων ἐν τῇ «ὑποθέσει» τοῦ Ὀρέστου: «Ὀρέστης τὸν φόνον τοῦ πατρὸς μεταπορευόμενος ἀνεῖλεν Αἴγισθον καὶ Κλυταιμνήστραν». — Μαρτύριον ἐκ τοῦ 15ου αἰῶνος εἶνε ὁ Αἰσχύλειος κώδιξ Farnesianus ἐν Νεαπόλει (h) περὶ οὗ γράφει ὁ Wecklein ἐν *prae fat.* pag. X καὶ XV· ἐν αὐτῷ φέρεται Κλυταιμνήστρα ἐν Ἀγαμ. σχολ. εἰς στ. 489, 1347, 1471, ὧν στερεῖται ὁ L (*prae f.* σελ. XIV). — Ἐκ τοῦ 14ου αἰῶνος εἶνε ὁ κώδιξ Florentinus ἐν τῇ Λαυρεντιακῇ βιβλιοθήκῃ *plut.* XXXI, 8 ἐν ᾧ ἡ μετὰ τοῦ ν γραφή κεῖται ἐν Ἀγαμ. σχολ. εἰς στ. 31 καὶ 39 (Wecklein ἐκδ. τόμ. α' σελ. 336). Ἀρχαιότερα τοῦ 14ου αἰῶνος μαρτυρία δὲν εἶνε γνωστὰ εἰς ἐμέ, ἴσως δὲ θὰ εἶνε καὶ ὁ πρῶτος αἰὼν καθ' ὃν ἤρξατο νὰ εἰσάγῃται καὶ κρατῶνται ἡ μετὰ τοῦ ν γραφή· διδακτικὸν εἶνε τὸ ἐπόμενον παράδειγμα· ἐν τῇ «ὑποθέσει» τῶν Εὐμενίδων τοῦ Αἰσχύλου φέρονται «τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα» ἐν οἷς καὶ «Κλυταιμῆστρας εἰδῶλον» εἰς δὲ ὁ Wecklein σημειοῦται: «κλυταιμῆστρας in κλυταιμνήστρας mutavit m¹», εἶνε δὲ m¹ ἡ Βυζαντικῇ διορθωτικῇ χεὶρ τοῦ 14ου αἰῶνος περὶ ἧς ἐν *prae f.* pag. XIV.

Ἡ ἐπιμελὴς καὶ ἄλλων χειρογράφων ἔρευνα θὰ δείξῃ ἡμῖν τὸν χρόνον καθ' ὃν ἤρξατο νὰ ἀναφαίνεται ἡ Κλυταιμνήστρα καὶ θὰ δώσῃ ἴσως ἀφορμὴν καὶ εἰς ἐξακριβῶσιν τοῦ λόγου ὅστις ἀπεπλάνησε τοὺς ἀντιγραφεῖς ἀπὸ τῆς ὀρθῆς ἄνευ τοῦ ν ἐκφορᾶς τοῦ ὀνόματος. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον δῆλον ἐκ τῶν ἄνω ὅτι ἀνάγκη νὰ εἶνε νεώτερος τοῦ 11ου καθ' ὃν ἐγράφη ὁ Λαυρεντιακὸς κώδιξ ἐν ᾧ ἀέποτε κεῖται Κλυταιμῆστρα· μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ 14ου, ὅτε ἀναφαίνεται τὸ ν, μεσολαδοῦσι δύο αἰῶνες, ὁ 12ος καὶ 13ος ὧν ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν τεκμήρια ἐκ χειρογράφων· δὲν ἰσχυρίζομαι, θέλω ὁμῶς (καὶ ἐγὼ ἀγνοῶ διὰ τίνα λόγον) νὰ πιστεύω ὅτι

καὶ κατὰ τοὺς δύο τούτους αἰῶνας τὸ ὄνομα διέσφινεν ἔτι τὴν ἀρχαίαν ὁρθὴν αὐτοῦ ἐκφορὰν καὶ ὅτι τὸ ν ἤρξατο νὰ παρεισφθεῖρηται εἰς τὴν γυναικῆ μόλις κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, ὅτε ἤκμασεν ὁ Τρικλίνιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν γραμματικοί.

Εἶνε ἡ Κλυταιμνήστρα κατὰ ταῦτα πλάσμα τῶν Βυζαντιακῶν ἀντιγραφῶν. Οἱ ἀντιγραφεῖς ἠπατήθησαν ἐκ κακῆς τινος ἀναγνώσεως ἢ κατὰ συνείδησιν ἠκολούθησαν εἰς γραμματικούς παρ-ετυμολογήσαντας τὴν λέξιν; δὲν ἰσχυρίζομαι καὶ πάλιν, πιστεύω ἕμως ὅτι συνέδρη τὸ δεύτερον καὶ ὅτι γραμματικός τις ἐτυμολογήσας ἀπέδλεψεν εἰς τὸ μ.ν.ή.σ.α.σ.θ.α.ι. (μ.ν.η.σ.τ.ή.ρ. κ.τ.λ.) ἕξ οὗ καὶ παρ-ητυμολόγησεν. ἴσως δὲ ἀφορμὴν ἔδωκεν αὐτῷ καὶ ἡ δισση ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐκφορὰ Πολυμνήστωρ - Πολυμήστωρ.

Οἱ ἀναγνώσται σφόδρα θὰ ἠπόρησαν πῶς τοσοῦτοι ἐκδότηι τοῦ κώδικος τοῦ Σοφοκλέους καὶ Αἰσχύλου κακῶς ἀνέγνωσαν ἐν 72 χωρίοις Κλυταιμνήστρα μᾶλλον θὰ ἀπορήσωσι, πιστεύω, ἅμα μαθόντες ὅτι ἄλλοι φιλόλογοι εὐρόντες τὸ ὁρθόν Κλυταιμνήστρα καὶ ὁρθῶς ἀναγνόντες αὐτὸ οὐδέμιν ἐλαβον ἐντεῦθεν ἀφορμὴν νὰ ἐξετάσωσι τὸ πρῶτον ἀλλ' ἀταλαπύρως καὶ ἀέχσαντες πρὸς ἐπιήκην ἀπ' ἐκυτῶν τὸ ν ὡς κακῶς κατ' αὐτοὺς λίσκον. Ἐν τῷ «συντάγματι τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν» τοῦ Böckh (corpus inscriptionum Graecarum) ἐν ἀρ. 6195 (τόμ. γ' σελ. 879) κατεχωρίσθη ἐπι-γραφή («in fragmento marmoris ad Ostiam reperto, ex schedis Gerhardi») ἥδε:

- 5 — — — εἰσὶν ἂ καὶ εἰς εἰῶναν ἔσ[ον-
ται- — — — τοι ἐκράτησαν κὲ ἔτι ἴς
— — — [πρ]ῶτος καρπούς πάντας
— — — ὅ]ς ἐπολέμησε κὲ Ἰνδούς, οὐχ
— — — ου μεγάλου· ὅς πολλοὺς ὤλε-
10 σεν — — — εἰς] ἄδην, οὐ Κλυταιμ[ν]ήστρας ἀσέ-
θημα πρὸς Ἀγαμέμνονα, οὐ μίσ]ος Πύρρου πρὸς Πολυξένην,
ο [ὐ] Βίτωνος καὶ Κλεόβιος] εὐσεβ[ε]ια, οὐ φιλία Θίσσης καὶ
[Πυράμου] κ. τ. λ. κ. τ. λ.

— Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἐν τῷ δεκάτῳ στίχῳ συνεπληρώθη τὸ ν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐκδότου, τοῦ λίθου ἔχοντος, ὡς μαρτυρεῖ τὸ συγκαταχωρισθὲν πανομοίωτον, ΚΛΥΤΕΜΗΣΤΡΑΣ = Κλυται-

μήστρας! Ὁ ἐκδότης ὑπολαβὼν αὐτὸ σφάλμα συνεπλήρωσεν ἐν ταῖς ἀγκύλαις τὸ ν!

Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστη τὸ ὄνομα τῆς ταλαιπώρου γυναικὸς καὶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀρ. 7701 (τῆμ. δ' σελ. 144) τῇ ἐξ ἀρχαιοτάτου ἀγγείου ἐκδοθείσῃ, σωζομένου ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου περὶ οὗ ὁ ἐκδότης γράφει: «Orestes gladio petens Aegisthum in throno sedentem, post Orestem accelerans Clytaemnestra post Aegisthum Electra; descripserunt Levezow Verz. d. ant. Denkmäl. cet. p. 254 n. 1007. Gerhard Berl. ant. Bildw. I p. 293 n. 1007. edidit Gerhard Etr. u. Kampan. Vasenbilder tab. XXIV.

Tit. a. Κλυταιμ(ν)ήστρα. Ὀρέστης. Αἴγισθος. Ἡλέκτρα.

Tit. b. Νικόστρατος. Is est Nicostratus qui celebratur hoc vasculo. Cf. n. 7400. 7555. 7562.

Τὸ ἀγγεῖον ἐξέδωκε καὶ ὁ Adolf Michaelis ἐν σελ. 148 τῆς νεωτάτης ἐκδόσεως τῆς Ἡλέκτρας Σοφολέουσ ὑπὸ Otto Jahn (1881), σημειούμενος ἐν σελ. VII ταῦτα: «caedes Aegisthi depicta in OLLAE VOLCENTANA musei berolinensis (n. 1007), quam ediderunt Gerhardus — et Overbeckius bildw. tab. 28, 10 p. 695» ἐν τῷ ἀπεικονίζεται ἀναγινώσκεται:

Δ Ρ Τ Ζ Ε Μ Ι Δ Τ Ν Ι Χ

== Κλυταιμίστρα, οἱ δ' ἐκδῶται οὐδ' ἐπὶ ἐλάχιστον ἐδίστασαν τὸ βουστροφηδὸν γεγραμμένον ὄνομα νὰ συμπληρώσωσι (!) γράψαντες Κλυταιμνήστρα!

Τοῦ πέμπτου αἰῶνος π. Χ. εἶνε καὶ ἕτερον ἀγγεῖον ὅπερ ὁ Michaelis ἐδημοσίευσεν ἐν σελ. 175· ἀπεικονίζει καὶ αὐτὸ τὸν φόνον τοῦ Αἰγίσθου ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου· ἀλλ' ἄς παραθέσω καὶ πάλιν αὐτοῦ τοῦ ἐκδότου τὸ σημείωμα ἐν σελ. VII: «picturae OLLAE CAERETANAE Vindobonae in museo austriaco servatae quam editam mon. dell' inst. VIII pl. explicavit Benndorfius ann. 1865 p. 212—216, in parte antica Aegisthum e solis Atridarum labentem interficit Orestes effugiente Chrysothemide, ab altera parte Clytaemnestra accurrit bipenni armata, quam arcet Talthybius Orestis paedagogus (cf.

Nicol. Damasc. hist. fr. 28 τοῦτον δὲ ἐρρύσματο Ταλθύδιος ἐξαρπάσας καὶ ἐκθέμενος εἰς τὴν Φωκίδα παρὰ Στρόφιον κ. τ. λ.)». Ἐπιγραφὰι ἀναγινώσκονται ἐν τῷ ἀπεικονίσματι αἰδῶ: Ὁρέστας, Χρυσόθεμις, Αἴγισθος, Ταλθύδιος καί:

ΚΛΥΤΑΙΜΕΣΤΡΑ

τ. ἔ. Κλυταίμηστρα! — Περὶ τῶν Ἀττικῶν τούτων ἀργείων τῶν ἀρχαιοτάτων βλ. καὶ ὅσα γράφουσιν ὁ Kiessling καὶ ὁ Milamowitz von Möllendorf ἐν τῷ βιβλίῳ τῶ ἐπιγραφομένῳ «philologische Untersuchungen» ἐν τόμ. ε' κεφ. ε'. (*)

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὑπ' ἀρ. 8419 τοῦ συντάγματος τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν (τόμ. δ' σελ. 232) φέρεται μὲν τὸ ὄνομα Κλυταίμηστρα ἀλλ' ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἡ ἐπὶ ἀργείου τοῦ μουσείου ἐν Νεαπόλει εἶνε ὑποβολιμαία, ὡς διὰ μακρῶν σημειοῦται ὁ ἐκδότης.

III

Κώδικες ἀρχαῖοι, ἐπιγραφὰι παλαιόταται, μαρτυρίαι γραμματικῶν λέγουσιν ἡμῖν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐξέφερον τὸ ὄνομα Κλυταίμηστραν, οὐχὶ Κλυταίμνηστραν. Πῶς ἐξέφερον αὐτὸ οἱ Λατῖνοι;

Κατὰ Θουκυστὸν συγκύρημα περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ πολὺς Ritschl ἐν τῷ βιβλίῳ τῶ ἐπιγραφομένῳ «opuscula philologica» ἐν τόμ. II. σελ. 497-498, ἐν ταῖς «εἰς Πλαῦτον παρεκδόσεσιν» (Plautinische Excursse). Ὁρμώμενος ἐκ τῆς γνώμης ὅτι τοῖς Ῥωμαίοις δύσκολος προσέπιπτεν ἡ προφορὰ τοῦ mn γράφει τάδε: «δυνατὸν ἦτο καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀναλογίαν νὰ σχηματίσωσιν Agamemino καὶ Clutaeminestra (ἀντὶ Clutaemnestra). Ἀλλὰ τὸ δευτέρον ὄνομα τοῦλάχιστον φαίνεται ὅτι δὲν ἐσχηματίσθη οὕτως, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ ἐλευθερώτερον ἀμέσως Clutemestra ὅπως ἀπαλλαγῇ τοῦ mn, ἂν μὴ τὰ πάντα ἀπατῶσι. Τοῦτο ἀποδεικνύει πρῶτον ἡ διὰ παντὸς ἑλλειψις τοῦ n ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς τῆς τραγῳδίας τοῦ Ἀττίου παρὰ Νονίῳ καὶ Σερούῳ: clytemestra, clytaemystra, clytemetra, tytesemestra, ἐμπεδοῖ δ' ἔτι μᾶλλον

(*) Κατ' ἀνακοίνωσιν ξιλικὴν τοῦ σεβαστοῦ καθηγητοῦ Κ. Σ. Κόντου.

ἡ συστολή τῆς δευτέρας συλλαβῆς ἐν τῷ ἰάμβῳ τοῦ Λιβίου στ. 11:

Clytemestra iuxtim, tértias natae occupant

καὶ παρ' Αὔσονίῳ ἐν τοῖς «ἐπιταφίοις ἡρώων» ἐν ἀρχῇ:

Vindicem adulterii cum Clytemestra necet.

— Καὶ ἐν τοῖς πρὸς Ἑρέννιον I, 16, 26 ἔχουσι καλὰ ἀντίγραφα *Clytemestram* καὶ ἴσως καὶ ἀλλαγῶν ἂν τις ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν (πρβλ. καὶ Fleckeisen «fünfzig Artikel» σελ. 13 ἔνθα ἀποδείκνυται ἀσφαλέστατος ὁ τύπος *Clytemestra*)».

Ἐν σελ. 502 λέγεται: «ὁ Σερούιος γράφει εἰς Αἰν. VII, 631: «Cassius Hemina tradidit Siculum quendam nomine uxoris suae *Clytemestrae* condidisse *Clytemestrum*, mox corrupto nomine *Crustumerium* dictum».

Ταῦτα ὁ πολὺς Ritschl. Ὁ δὲ ἐν Λιψία καθηγητὴς Ribbeck προστίθει ἐν σελ. 517 τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων «φιλολογικῶν ἔργων» τοῦ Ritschl τὰ ἐξῆς ἀνακηρυσσόμενα αὐτὰ ἐκ τῶν «χρονικῶν» (Jahrbücher f. class. Philologie) τοῦ Fleckeisen ἐκ τόμ. 77^{ου} σελ. 191 (1858): «ἴσως οὐδέ τις Ῥωμαῖος ἐχρησάτο τῷ η, διότι καὶ παρὰ Κικέρωνι de off. I § 114 ἔχει ὁ κώδιξ Bamb. (τοῦ δεκάτου αἰῶνος) καὶ Würzb. *clyte-mestram* καὶ ὁ Ambrosianus καὶ ἀμφότεροι οἱ Bernenses α καὶ β, ὁ δὲ Bern. γ *clitimestram*. Καὶ παρὰ Ἰουδενάλιῳ 6, 656, ἔνθα ἡ δευτέρα συλλαβὴ μακρά, κεῖται *mane Clytemestram nullus non vicus habebit*. Παρὰ Προπερτίῳ V, 5, 57 τὸ *Clytaemnestrae* εἶνε σφάλμα, τὸνναντίον ἐν V, 63 τὸ *Hypermetrae* (τοῦ κώδ. Groninganus καὶ Guelferbytanus) εἶνε ὀρθὸν κ.τ.λ.».

Πόσον ὅμως ἡπατᾶτο ὁ ἄλλως μέγας Ritschl! Πᾶσαι αἱ ἐν τοῖς ἄνω ἐκτεθειταὶ θεωρίαι ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς σαθρᾶς ὑποθέσεως ὅτι οἱ Λατίνοι παραλαβόντες τὸ ὄνομα παρὰ τῶν Ἑλλήνων παρέλιπον τὸ η, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ προσφέρωσιν εὐκόλως τὸ mn! Ἀλλὰ τότε πῶς προσέφερον τὰ autumnus, damno, contemno κ. ἄ. γ.—Ναί, δὲν παρέλιπον οἱ Ῥωμαῖοι τὸ η τῆς λέξεως, διότι οὐδέποτε καὶ εἶχεν αὐτὸ ἡ λέξις ἀπὸ τοῦ ν ὑπὸ οὐδενὸς Ἑλληνοῦ συγγραφέως ἐλέχθη δηλὸν ὅτι καὶ οὐδεὶς Ῥωμαῖος ἐχρησάτο ποτε αὐτῷ. Ἀλλ' ἴσως καὶ ὁ Ritschl εἶχε προαίσθησιν τινα ὅτε ἔγραφεν

ἐκεῖνα τὰ «ἂν μὴ τὰ πάντα ἀπατῶσιν» («wenn nicht alles täuscht»), ὅπως καὶ πράγματι τὰ πάντα τοὺς πάντας ἡπάτων!

IV.

Γράφων πρὸ δύο ἐτῶν βραχέα τινὰ περὶ τοῦ ὀνόματος εἰς φίλον ἐπέβαινον λέγων: «ἐγὼ οὐ μόνον ἔπεισα ἑμαυτὸν ὅτι ἡ ἔνδοξος βασίλισσα ἦτο Κλυταιμῆστρα, ἀλλὰ πολὺ φοβοῦμαι μὴ καὶ ἡ κοινῶς λεγομένη Ὑπερμνήστρα φανῇ ποτε Ὑπερμῆστρα».

Ὁ φόβος μου δὲν ἦτο μάταιος, διότι ἐν τῷ ἀρχαίῳ σχολίῳ εἰς Αἰσχύλ. ἐπιτ. ἐπὶ Θῆβ. στ. 556 (ἐκδ. Wecklein σελ. 159) ἀναγνώσκεται τὸ ἐξῆς κατὰ τὴν ἀντιβολὴν τοῦ Vitelli: «Ἀμφιάραος Ὀϊκλέους τοῦ Μελάμποδος τοῦ Ἀμυθάνου τοῦ Κρηθέως τοῦ Αἰόλου τοῦ Ἑλλήνου τοῦ Διός, μητὴρ δὲ Ὑπερμῆστρας» (οὐχὶ Ὑπερμνήστρας).

Ἐν τῷ λεξικῷ τῷ Λατινικῷ τοῦ Georges ἐν λ. ἀναγνώσκω τὰ ἐξῆς: «Hypermnestra — Prop. 4, 7, 63 (wo L. Müller ohne Noth *Hypermetre*)» ὅτι ὁμοίως οὐχὶ «ἀνευ ἀνάγκης» (ohne Noth) ὁ Müller ἔγραψε παρὰ ἱσοπεδίῳ *Hypermetre* μαρτυρεῖ ὅτι οὗτοι κώδικες ἔχουσι τὴν γραφὴν ταύτην, ὡς ἀνέφερε ὁ Ribbeck ἐν τῷ παρατεθέντι σημειώματι.

V.

Ταῦτα εἶχον νὰ εἶπω περὶ τῆς ἐκφορᾶς τοῦ πολυθρυλήτου ὀνόματος παρὰ τε Ἑλλήσι καὶ Λατίνοις ἀποδεικνύων ὅτι ἡ πρώτη καὶ ἀρχαία καὶ ἀληθὴς καὶ μόνη ὀρθὴ ἐκφορὰ αὐτοῦ εἶνε Κλυταιμῆστρα (Clytaemestra) καὶ ὅτι ὁ τύπος Κλυταιμνήστρα εἶνε ἴδιος τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων 14ου, 15ου, 16ου, πλάσμα γραμματικοῦ τινος ἀγραμμάτου ἢ νυσταλέου ἀντιγραφῆως.

Παρὰ τὴν κακὴν συνήθειαν τὴν κρατοῦσαν δῆλον ἐκ τῶν ἐκτεθέντων οὐκ ἀπαξ ἅπαντες καὶ γράφοντες καὶ ὀμιλοῦντες ὀφείλομεν ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ μεταχειριζώμεθα τὸν ἀληθῆ καὶ γνήσιον τύπον Κλυταιμῆστραν ὅστις ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος παραχρῶνισθῆς ὑπὸ τῆς κιθδήλου Κλυταιμνήστρας ἐπέπρωτο μετὰ πέντε αἰῶνας, φθίνοντος τοῦ 19ου, νὰ ἀναφανῇ πάλιν καὶ ἀναλάβῃ καθαρὸς καὶ ἐλεύθερος τοῦ πρᾶσιτήσαντος ἐκείνου ν. Εἰς τὴν γνώμην ταύτην

συμφωνοῦσί μοι καὶ πλείστοι λόγιοι φίλοι, ξένοι τε καὶ ὁμογενεῖς, οἷς ἀνεκοίνωσα αὐτήν, εὐτυχῶς δὲ ἤρξατο καὶ νὰ γίνηται χρῆσις τοῦ ὀρθοῦ τύπου ἐν βιβλίοις ἐν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Εἶδομεν ὅτι ὁ σοφὸς Wecklein ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Αἰσχύλου εἰσῆγαγεν αὐτὸν καὶ ἀποκατέστησε πανταχοῦ τοῦ κειμένου τῶν δραμάτων καὶ τοῦ τῶν εἰς αὐτὰ σχολίων καὶ λατινιστῇ δὲ γράφων γράφει ἀείποτε *Clytaemestra*

Δὲν ἔλειψαν καὶ φίλοι λόγιοι οἵτινες σαφῶς μοι ὠμολόγησαν δισταγμοὺς περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐκνικήσεως τοῦ ὀρθοῦ τύπου μετὰ προηγουμένην πέντε αἰώνων χρῆσιν τοῦ ἐσφαλμένου καὶ νόθου. Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ ἔξις εἶνε δευτέρα φύσις ἐνίοτε· ἀδιστακτικῶς ὁμῶς νομίζω ὅτι παρὰ τὴν κακὴν ἔξιν θὰ ἐκνικήσῃ ἡ Κλυταίμνηστρον ὅταν μάλιστα, ὡς ἐξ ἄπαντος θὰ συμβῇ, ἀποκατασταθῇ καὶ πάλιν εἰς πάντων τῶν συγγραφέων τὰ κείμενα. Ὁμολογῶ ὅτι μετὰ τοσαύτην γενικὴν καὶ παγκόσμιον χρῆσιν τῆς Κλυταίμνηστρον φαίνεται παράδοξός πως καὶ προσπίπτει ξενότροπος εἰς τὰ ὧτα ἡ Κλυταίμνηστρον ἃς ἐπιχειρήσῃ τις ὁμῶς καὶ δεκάκις μόνον νὰ ἀπαγγέλλῃ τὸ ὄνομα ἄνευ τοῦ ν καὶ δεκάκις νὰ ἀναγνώσῃ αὐτὸ ἄνευ τοῦ ν καὶ τότε παραχρῆμα ἅμα μὲν θὰ προσαικείωθῃ πρὸς τὴν Κλυταίμνηστρον ἅμα δὲ θὰ ἀπαλλοτριωθῇ ἀπὸ τῆς Κλυταίμνηστρον ἥτις ὡς ἄλλος ψευδὴς Σμέρδης ἐνοσφίστατο τὴν βασιλείαν τῆς πρώτης.

Θὰ ἔλθῃ ποτὲ ἡμέρα, καὶ εἶνε ἐγγὺς αὕτη, καθ' ἣν πάντες θὰ ἀπορῶμεν πῶς τόσοσ κόσμος ἠδύνατο τόσοσ δεινῶς νὰ ἀπατᾶται ἐπὶ πέντε αἰῶνας νομίζων ὅτι ἡ τοῦ Ἀγαμέμνονος γυνὴ ἦτο ἡ Κλυταίμνηστρον!

Ταχέως, τάχιστα θὰ ἐκνικήσῃ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἡ Κλυταίμνηστρον καὶ τότε θὰ προπέμψωμεν εἰς τὸν τάφον τὴν Ψευδοκλυταίμνηστρον ἐπιφωνοῦντες τό :

sic transit gloria mundi ! (pseudoclytaemnestrae).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΥΠΟ ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΡΟΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ:

Κριτικὴ καὶ ἐρμηνευτικὴ εἰς τὰ ἀποσπάσματα τῶν Ἑλλ. τραγ.
ποιητῶν, ἐν Λειψία τύποις B. G. Teubner 1880.

Kritische und palaeographische Beiträge zu den alten
Sophokles-Scholien, Leipzig Druck und Verlag von B. G.
Teubner 1881.

Codex Laurentianus von Sophokles und eine neue Kol-
lation im Scholientexte, Leipzig Druck und Verlag von
B. G. Teubner 1883.

Beiträge zur Erklärung und Kritik des Sophokles, pars
prima (δικαιριδὴ διδακτορικὴ), Jenae typis Frommanni 1883.

Ἐπίκρισις τῆς Σπυριδωνος Π. Λάμπρου ἐκδόσεως τοῦ Μιχαήλ
Ἀχορινάτου, ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῶν ἀδελφῶν Παρρῆ
1883.

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ ΜΕΤ' ΟΛΙΓΟΝ:

Σχόλια εἰς τὰς τραγωδίας Σοφοκλέους ἀρχαῖα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000020556